

göre hüküm verdiğini ifade ederek mahkemede sağlanan zâhîrî adaletin uhrevî sorumluluk açısından yeterli olamayabileceğine işaret etmiş ve herkesi birbirinin hakkına saygılı olmaya çağırmıştır (Buhârî, “Şehâdât”, 27, “Ahkâm”, 20; Müslim, “Akzıye”, 4; Ebû Dâvûd, “Akzıye”, 7). Bu konudaki hadislerden ve sahâbe sözlerinden, husumet ve hasm kelimelerinin İslâm toplumunda yargı usul ve teşkilâtının ana hatlarıyla belirginleşip geliştiği ilk dönemlerden itibaren yargılama hukuku alanında kalan bir hukukî çekişmeyi ifade etmeye başladığı ve fıkıh literatürünün tedviniyle birlikte bu terimin bir şahsın mahkemede görülen bir davada taraf olma sıfat ve ehliyeti anlamında kullanıldığı, özellikle husumete vekâlet, bu vekâletin kapsamı ve davalarda husumetin kimlere yöneltileceği gibi konuların oldukça ayrıntılı şekilde ele alındığı görülür (Sadrüşşehîd, III, 398-435; Kâsânî, VI, 22-25).

İslâm hukukunda davacı-davalı ayırımı ve taraf olma ehliyetiyle ilgili geliştirilen doktrin husumete dair fikhî mütalaaların da ana çizgisini oluşturur. Vücûb ehliyetine sahip olan her gerçek ve tüzel kişi davada taraf olabilir. Çocuk ve deli gibi kısıtlılar davada taraf olabilseler de edâ ehliyeti bulunmadığından bunları hâkim huzurunda veli, vasi, vekil gibi kanunî temsilcileri temsil eder. Edâ ehliyeti bulunan şahısların da belirli kısıtlamalar hariç kendilerini mahkemede vekille temsil ettirme hakları vardır. Ancak bu durumda da davanın aslî tarafı olmaya devam ederler.

Davada taraf (hasım), “dava konusunu ikrarı halinde aleyhine hüküm verilmesi mümkün olan kimse” şeklinde tanımlanır. Davada tarafların husumet ehliyeti, davacı taraf açısından davayı açma ve takip etme yetkisini, davalı taraf açısından ise kendisine karşı dava yöneltilebilmesini ifade eder. Şahsî hakları ilgilendiren davalarda sadece ilgili şahıslar davacı olabilirken Allah hakkı sayılan ve kamu düzenini ilgilendiren hakların ihlâlî durumunda kamu yetkisini elinde bulunduranların yanı sıra bu ihlâlden zarar görüp görmediğine bakmaksızın toplumun her ferdi davacı olabilir. Umumi yol, mera, göl ve ırmak suyu gibi geniş bir topluluğu ilgilendiren davalarda bu topluluktan bir veya birkaç şahsın bulunması yeterli olur (Mecelle, md. 1644-1645). İslâm toplumlarının tarihî seyri içinde muhtesipler bir

bakıma kamu haklarını koruma ve kollamakla ve bunun bir parçası olarak kamu davası açmakla görevli sayılmış, hatta hâkimlere de bu çeşit davalarda re’sen hareket etme imkânı tanınmıştır. Davalının taraf sıfatına sahip bulunması da davanın sıhhat şartlarından olup ceza davaları suçluya, alacak davaları borçluya, aynı davalar kural olarak hakkın konusu malın zilyedine karşı açılır. Ancak dava konusu malın satılması, fakat alıcıya henüz teslim edilmemiş olması veya icâre, vedîa, âriyet, rehin gibi iki tarafın da bir yönüyle hakkının devam ettiği bir akde konu olması halinde husumetin akdın iki tarafına birden yöneltilmesi mümkündür. Buna karşılık borçlunun borçlusu, alıcının alıcısı, borçlunun emanet bıraktığı şahıs gibi iyi niyetli üçüncü şahıslara kural olarak husumet yöneltilmez (a.g.e., md. 1638-1641). Açılan bir davada husumetin doğru yöneltilip yöneltilmediği mahkemece re’sen göz önünde bulundurulur (DİA, IX, 13).

Husumete vekâlet, davada taraflardan birinin mahkeme huzurunda vekil tarafından temsil edilmesini ifade eder. Böyle bir vekâlet için karşı tarafın rızası kural olarak gerekli görülmez (Mecelle, md. 1516) Ebû Hanîfe, duruşmaya vekilin değil asilin katılmasını hem adaletin gerçekleşmesinde daha güvenilir bir yol, hem de karşı tarafın hakkına taalluk eden bir husus olarak gördüğünden husumete vekâleti hasmın rızası veya müvekkilin yolculuk, hastalık vb. bir mazeretinin bulunması gibi kayıtlara bağlar (Kâsânî, VI, 22). Husumete vekâletin kapsamı fakihler arasında tartışmalı olup kural olarak inkâr, ikrar ve sulha vekâleti içerir, ahzu kabza vekâleti içermez (Mecelle, md. 1517-1519).

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-'Arab, “hşm” md.; Kâmus Tercümesi, IV, 226; Wensinck, *el-Mu’cem*, “hşm” md.; M. F. Abdülbâkî, *el-Mu’cem*, “hşm” md.; *el-Muvaftâ*, 2, “Büyü”, 4; Buhârî, “Huşûmât”, 6, “Büyü”, 100, “Ferâiz”, 28, “Şehâdât”, 27, “Ahkâm”, 20; Müslim, “Talâk”, 42, “Akzıye”, 4; Ebû Dâvûd, “Akzıye”, 7, 31, “Talâk”, 32; Sadrüşşehîd, *Şerhu Edebi'l-kâdi li'l-Haşşâf* (nşr. Muhyî Hilâl es-Serhân), Bağdad 1977, III, 398-435; Kâsânî, *Bedâ'i*, VI, 22-25; İbn Ferhûn, *Tebşiratü'l-hükkâm*, Kahire 1301, I, 20-21; Mecelle, md. 1516-1519, 1634-1646; Ali Haydar, *Dürrü'l-hükkâm*, IV, 255-294; Sakı Kuru, *Medenî Usul Hukuku*, Ankara 1981, s. 193-210; Bilmen, *Kamus*², VIII, 229; Halil Cin – Ahmet Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, Konya 1989, I, 339-340; “Huşûmet”, *Mu.F.* XIX, 126-127; Cevdet Yavuz, “Dâva”, *DİA*, IX, 13.

AHMET AKGÜNDÜZ

el-HUSÛNÜ'L-HAMÎDİYYE

(الحصون الحميدية)

Hüseyin el-Cisr'in
(ö. 1327/1909)

çeşitli akaid konularını
yeni ilm-i kelâm metoduyla ele alan
Arapça eseri.

Tam adı *el-Huşûnü'l-Hamîdiyye li-muḥâfazati'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye* (Kahire 1375 baskısında *li'l-muḥâfaẓa 'ale'l-'akâ'idi'l-İslâmiyye*) olup Osmanlı padişahı II. Abdülhamid'e ithaf edilmiştir. Müellif önsözde inanç konularını matematik, astronomi ve fen ilimlerinin ortaya koyduğu yeni bilgilerin ışığı altında inceleyen bazı çağdaş düşünürlerin konuyla ilgili görüşlerini yaydıklarını, bunların bir kısmı müslümanların zihninde şüphelerin doğmasına yol açtığını, bu tereddütleri gidermek için İslâm akaidini akîf delillerle açıklayan yeni bir esere ihtiyaç duyulduğunu ve kitabını bu amaçla kaleme aldığını belirtmektedir.

Eser bir mukaddime, üç bölüm (bab) ve bir hâtimeden oluşmaktadır. Dört kısımdan meydana gelen mukaddimede tevhid ilminin tarifi, fazileti ve öğrenilmesinin her müslümana farz olduğu, iman ve İslâm kavramları, kişiyi küfre düşüren hususlar ve akîf hükümler ele alınmıştır. Altı fasıldan oluşan birinci bölüm Allah'ın varlığı ve sıfatları konusuna ayrılmıştır. Burada Allah'a iman konusu, O'nun kemal sıfatları, bu sıfatları Allah'a nisbet etmenin zorunlu, bunların zıtlarıyla mutasîf bulunduğunu düşünmenin imkânsız olduğunu ilmi ve akîf delillerle açıklanması, ilâhî sıfatların insan ve kâinatla ilişkisi, esmâ-i hüsnâ ve sıfâtullahın naslarla belirlenmiş olduğu, sıfât-ı haberiyenin te'vil edilebileceği, Allah hakkında câiz olan hususlarla Mu'tezile'nin bu konularda Ehl-i sünnet'e aykırı olan görüşleri üzerinde durulmaktadır. Peygamberlere, kitaplara ve âhirete iman konularına ayrılan ikinci bölüm beş fasıldan meydana gelmektedir. Burada peygamberler hakkında vâcip ve muhal olan hususlar, mücizenin dinî, akîf ve ilmî bakımdan imkân ve ispatı, Hz. Peygamber'in mucizeleri ve güzel ahlâkı, ibadetlerin hikmetleri, ashap, Ehl-i beyt ve ebeveyn-i Resûl'e saygı göstermenin gerekliliği, önceki şeriatların neshedilmesi, hârikülâde kavramı, meleklerle, kitaplara, kazâ ve kadere iman bahsi yanında kabir hayatı, kıyamet âlemleri, ba's, haşir, şefaât, mîzan, sırat, cennet ve cehennem gibi çeşitli sem'iyât konuları işlenmektedir.

Eserin üçüncü bölümü, itikadî konuların dayandığı bazı naslar hakkında öne sürülen şüphelerin reddedilmesine ayrılmış olup dört fasıl halinde düzenlenmiştir. Müellif burada önce ahkâm konularıyla ilgili dinî delilleri incelemekte, müslümanlara Hz. Peygamber'i örnek almanın zorunluluğunu hatırlatmakta, şeriatın nihai hedefinin "mârifetullah" olduğunu vurgulamaktadır. Daha sonra evrenle ilgili naslara yönelik bazı tereddütleri ele alıp bunlara cevap vermekte; zâhirî mânasıyla akla aykırı gibi görünen bu tür nasların akulla çelişmeyeceğini belirtmekte; cin ve melek konusundaki naslarla ilişkin şüpheleri gidermeye çalışmakta; İsrâ ve mi'râc gibi hârikulâde olayları değerlendirmekte; meteorolojik olayları konu edinen naslara yönelik birtakım yanlış yorumları eleştirmekte; Hz. Âdem'in ve Hz. İsâ'nın yaratılışı, Ashâb-ı Kehf'in durumu gibi konular yanında rüya, sihir, nazar vb. parapsikolojik olaylar, zelzele ve hastalıkların bulaşması gibi pek çok meseleyle ilgili âyet ve hadisler hakkında ileri sürülen yorumların yanlışlığını ortaya koymaya çalışmakta; bu tür naslarla akli deliller ve çağdaş ilmi veriler arasında herhangi bir çelişkinin bulunmadığını vurgulamaktadır. Hâtimede müellif, İslâm'ın hükümlerini yerine getirecek bir halife seçmenin gerekliliğini savunmakta, bütün müslümanların bu makama itaatle mükellef olduğunu belirtmekte, Sultan II. Abdülhamid'in hizmetlerini hatırlatarak ümmetin kendisine beslediği şükran duygularını dile getirmektedir.

Ana tema olarak İslâmî esaslarla akli ve ilmi gerçeklerin tam bir uyum içinde bulunduğunu işleyen *el-Huşûnü'l-Hamîdiyye*, XIX. yüzyıl pozitivizmine karşı İslâm inancını savunan yeni ilm-i kelâm dönemi eserleri arasında yer alır. Eserin büyük bir bölümü nübüvvet ve mucize konusuna ayrılmış, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde haber verilen hissî mucizelerin aklen mümkün olduğunun ispatına çalışılmıştır. Müellif, bazı nasların zâhirî mânalarına yönelik itirazları cevaplandırmak amacıyla bunları akla ve ilme ters düşmeyecek şekilde yorumlamakta, haber-i vâhidleri kabul etme zorunluluğu bulunmadığını belirtmektedir. Ona göre şer'î delillerin te'vil edilebilmesi için zâhirî mânalarına aykırı kesin akli bir delilin bulunması gerekmektedir. Bazı çağdaş düşünürler tarafından savunulan tekâmül nazariyesinin Hz. Âdem ile Havvâ'nın yaratılması hakkındaki nasları te'vile mesnet teşkil etmeyeceğini söyleyen müellif, bu

nazariyenin kesin bir bilgi ifade etmeyip zandan ibaret olduğunu belirtmektedir.

Hüseyin el-Cisr'in yine kelâma dair olan *er-Risâletü'l-Hamîdiyye*'sinde ele aldığı konuların birçoğunu bu eserinde muhtasar bir şekilde tekrar ettiği görülmektedir. Onun bu eseri yazarken pek çok kaynaktan faydalandığı kitabın başında sözünü ettiği çeşitli eserlerden anlaşılabilir.

el-Huşûnü'l-Hamîdiyye'nin ilk ikisi aynı yılda olmak üzere Kahire'de yapılmış üç baskısı bulunmaktadır (1323, 1375). Eser, Babanzâdel'er'den eski Adana valisi Mustafa Zihni Efendi tarafından *Savâbü'l-kelâm fi akâidi'l-İslâm* adıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (İstanbul 1327). Eserin önsözleriyle hâtimesini tercüme etmeyen Mustafa Zihni Efendi, kitabın baş tarafına İslâm'da din- ilim çatışmasının bulunmadığını ifade eden "Erbâb-ı Mütâlaaya" başlıklı bir takdim yazısı eklemiştir. Bekir Başarıcı *Savâbü'l-kelâm'ı İslâm İtikadında Sözün Doğrusu* adıyla sadeleştirerek yeni harflerle yayımlamıştır (Konya, ts.). Eserin, Saruhanlı Kemâleddinzâde Mehmed Nûrullah Efendi tarafından *el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fi tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye* adıyla yapılmış bir başka tercümesi daha bulunmaktadır (Kahire 1327). Bu tercümenin başına da müellifin önsözü yerine "İfâde-i Merâm" başlıklı bir takdim yazısı konulmuştur.

BİBLİYOGRAFYA :

Hüseyin el-Cisr, *el-Huşûnü'l-Hamîdiyye*, Kahire 1375/1955; a.e.: *Savâbü'l-kelâm fi akâidi'l-İslâm* (trc. Mustafa Zihni Efendi), İstanbul 1327, s. 2-11; a.e.: *el-İnâyâtü'r-Rabbâniyye fi tercemeti Kitâbi'l-Husûn li-muhâfazati'l-akâidi'l-İslâmiyye* (trc. Kemâleddinzâde Mehmed Nûrullah Efendi), Kahire 1327, s. 2-4; a.mlf., *er-Risâletü'l-Hamîdiyye* (trc. Manastırlı İsmâil Hakki), İstanbul 1307, II, 550-565; Serkis, *Mu'cem*, I, 698; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 776; Zirikli, *el-A'lâm*, I, 283; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-şarkıyye*, Kahire 1963, II, 104.

İLYAS ÇELEBİ

HUSUS

(bk. HAS).

HÜŞ DER-DEM

(هوش دردم)

Nakşibendiyye tarikatında sâlikin aldığı her nefeste gaffletten uzak olması, Hakk'ı unutmaması anlamında kullanılan bir tabir (bk. HÂCEGÂN).

HÜŞENG ŞAH GÜRİ

(هو شنگ شاه غوری)

es-Sultânü'l-a'zam
Hüsâmü'd-dünyâ ve'd-dîn
Ebû'l-Mücâhid Alp Han Hüşeng Şah
b. Dilâver Hân Gürî
(ö. 838/1435)

Hindistan'da kurulan
Mâlvâ Devleti'nin
ikinci hükümdarı
(1405-1435).

Asıl adı Alp Han olup Mâlvâ'da ilk defa bağımsız bir İslâm devleti kuran Dilâver Han'ın büyük oğludur. Babasının âni ölümü üzerine tahta çıktı. Gurlu Hükümdarı Muizzüddin Muhammed b. Sâm'in (Şehâbeddin) soyundan olduğu için Gürî nisbesiyle anılır. Dilâver Han'ın dostu olan Gucerât Hükümdarı I. Muzaffer, Hüşeng'in babasını zehirlediğinden şüphe ederek Mâlvâ'yı istilâ edip onu esir aldı ve Gucerât'ta hapsedti (1406-1407); kardeşi Nusret Han'ı da Mâlvâ valisi tayin etti. Ancak Nusret Han bir varlık gösteremedi ve 1408 yılı sonunda Gucerât'a kaçtı. Mâlvâ eşrafı Muzaffer Şah'tan korktuğu için Mândû Kalesi'ne çekilerek Hüşeng Şah'ın yeğeni Mûsâ Han'ın emrinde şehri savunmayı kararlaştırdı. Fakat Muzaffer Şah Mâlvâ'ya saldırmaktan vazgeçip Hüşeng Şah'ı serbest bıraktı.

Muzaffer Şah'ın torunu Ahmed Han da Hüşeng Şah'la beraber Mâlvâ'ya hareket etti. Dihâr'a kadar onunla birlikte gelen Ahmed Han, burayı ve civarındaki yerleri ele geçirip Hüşeng Şah'a teslim ettikten sonra Gucerât'a döndü. Bir süre Dihâr'da kalan Hüşeng Şah, Mândû Kalesi'ni elinde tutan yeğeni Mûsâ Han'a haber gönderip kendisine tâbi olmasını istedi. Mûsâ Han'ın buna yanaşmaması üzerine Mândû'yu kuşattı ve Mûsâ Han'ın kaçmasıyla ele geçirilen Mândû başşehir yapıldı. Gucerât hükümdarları arasındaki mücadele 1410-1416 yılları arasında da devam etti ve bu yüzden ülke büyük zarar gördü. Hüşeng Şah, 1417'de Handeşli Nasir Han'ı küçük kardeşi Hasan'a karşı destekledi. 1420'de Kehirlâ'nın Gond eyaletini topraklarına kattı. Ertesi yıl Urisâ'daki Câcnagar racasına karşı bir sefer düzenleyip onu esir aldıysa da daha sonra alacağı filer karşılığında serbest bıraktı. Bu arada Gucerât Hükümdarı I. Ahmed Şah'ın Mândû'yu muhasara ettiğini öğrenen Hüşeng Şah onun üzerine yürüdü, ancak yapılan savaşta mağlûp oldu.

Hüşeng Şah 1422'de kuzeye yöneldi; Gâgravn'ı ele geçirdikten sonra müstah-